

روستا شهر

نگاه به ساماندهی روستا شهرهای تهران

ساناز نوش آفرین، کارشناس
ارشد معماری منظر

Sanaz Nooshafarin,
M.A. in Landscape
Architecture.
snooshafarin@hotmail.com

Rural-City

Looking over the organizing the rural-city in Tehran

Abstract: Transformation of village to the city, as a metamorphosis in human settlements, is the major challenges of urbanization, especially in developing countries. Nowadays, the excessive extension of metropolises like Tehran, cause damage of tissue and the organization of urban space. Inhabitants of the intermediate tissue to find peace and comfort have provided for residency, at the outer tissues, valleys, areas with good weather around towns and villages surrounding the urban fabric. This led to the destruction of gardens, trees and original nature of urban and rural landscapes. The exhilaration and vitality of urban areas will have been vanished and lack of attention to this process will be lead to deterioration and destruction of the natural substrate. If we not considering these spaces and not protect the environment and natural ecology, we will be unable to retain old days and memories of the rural areas, which made part of our identity.

In this regard, villages which were on the margins of towns and after the physical expansion of cities, they remain originally and continue their lives in the heart of the city, have called rural-city (in cities rural area). Adopt methods and policies which can create a strong link between rural and urban context, and also can promote environmental quality and texture while protecting traditional and natural tissue of villages, is important. Revive the Rural-City as the target areas of urban tourism, can be favorable atmosphere for the citizens which were tired of mechanical living.

چکیده: تبدیل روستا به شهر به عنوان دگردیسی در سکونتگاه‌های انسانی، از چالش‌های عمده شهرنشینی، خصوصاً در کشورهای در حال توسعه است. امروزه، گسترش بیش از حد کلانشهرهایی چون تهران باعث تخریب بافت‌ها و سازمان فضایی شهر شده و ساکنین بافت‌های میانی برای آرامش و آسایش، به سمت بافت‌های بیرونی، دره‌ها و مناطق خوش آب و هوای اطراف شهر مهاجرت و روستاهای مجاور شهر را برای سکونت اختیار کرده‌اند. این امر موجب تخریب باغات و مناظر بکر طبیعی روستایی می‌شود. در مقابل شیوه شهرنشینی امروز سرزندگی و نشاط فضاهای شهری را از میان می‌برد. عدم رسیدگی به این روند موجب زوال و نابودی بستر طبیعی و خاطرات روزگاران قدیم و مناطق روستایی، که بخشی از هویت ماست خواهد شد.

روستا‌هایی که در حاشیه شهرها بوده و در دل شهر به صورت ارگانیک به زندگی خود ادامه می‌دهند، روستا شهر نام گرفته‌اند. اتخاذ روش‌ها و سیاست‌هایی که بتواند ضمن ایجاد پیوند قوی بین روستا و شهر، موجب ارتقای کیفیت زیست‌محیطی آنها شده و در عین حال بافت سنتی و طبیعی روستا را حفاظت کند، حائز اهمیت است. احیای روستا شهرها به عنوان نقاط هدف گردشگری شهری، فضای مطلوبی برای شهروندان خسته از زندگی ماشینی می‌سازد.

واژگان کلیدی: روستا شهر، گردشگری روستایی، گردشگری شهری، اوین، باغچاله.

Keywords: Rural-Urban (in cities rural area), Rural Tourism, Landscape, Evin, Baghchaleh, Urban Tourism.

امروزه برای دیدن منظره‌های روستایی از قبیل مزرعه، دام، جوی آب و باغ درختان میوه و آموزش آن به کودکان، چه مسافتی را باید طی کنیم؟ به یقین، هیچ شهر ایرانی تاریخی نیست که محلات و نواحی روستایی نداشته باشد. نپرداختن به بافت‌های روستایی، باعث فروپاشی آنها شده و همراه این تخریب، خاطرات ذهنی به جای مانده از شهر مدفون شده و جای آن را تصویر مکرر ساختمان‌ها و بافت‌های یک شکل می‌گیرد.

احیای هویت در شهر تنها با حفظ کالبد بناهای تاریخی ممکن نیست، بلکه تداوم تاریخی، سازمان فضایی، ساختار شهری و نشانه‌های مهم فضاهای جمعی است که موجب استمرار خاطره شهروندان از شهر می‌شود. در این مسیر، یکی از مهم‌ترین نشانه‌های هویت شهری، نواحی روستایی درون شهرها هستند که علاوه بر جذابیت طبیعی و آرام‌بخشی، عنصر مهم ایجاد خاطره ذهنی مشترک شهروندان محسوب می‌شود.

فرضیه

روستاشهرها از منابع با ارزش منظرین شهرها و از عناصر اصلی هویت بخشی شهر هستند که ظرفیت آن را دارند تا برای تأمین اهداف، پیوند با طبیعت، رونق گردشگری شهری و توسعه اقتصادی شهر در برنامه‌ریزی‌ها مورد توجه ویژه قرار گیرند.

روستاشهرها

معضلات زندگی شهری و انواع آلودگی‌های بصری، صوتی و روانی شهر و نیاز جوامع شهری امروز به فضاهای مفرح و مناسب، جهت تأمین آرامش و آسایش شهروندان، موجب حرکت مردم به سمت صدمه‌های طبیعی شده است. همانقدر که زندگی شهری امروزی به علت فشارهای روانی فزاینده خود، بی‌اعتبار می‌شود، روستاها بیشتر به محیط آرمانی، سرزمین طبیعی و با صفا تبدیل می‌شوند. در واقع روستا تبدیل به مکانی مطلوب‌تر از شهر شده که در آن زندگی آهسته‌تر، طبیعی‌تر و معنادارتر در جریان است (شارپلی، ۱۳۸۰).

افزایش روند شهرنشینی نه تنها شهرها را با گسترش فیزیکی و جمعیتی مواجه کرده، بلکه موجب ضمیمه‌شدن سکونتگاه‌های روستایی به شهر شده و پدیده "شهرگرایی روستایی" یا شهری شدن روستاها را به وجود آورده است (ایزدی خرامه، ۱۳۸۳). در این رابطه، مناطق روستایی که در حاشیه شهرها وجود داشته و در پی گسترش فیزیکی شهرها، در میان بزرگراه‌ها و مناطق مسکونی تازه طراحی شده به صورت ارگانیک باقی مانده‌اند، نام روستاشهر می‌گیرند (ده‌اوین، ده‌درکه، ده‌ونک، ده‌فرحزاد از جمله روستا شهرهای درون تهران هستند). روستاشهرها منابع با ارزش بسیار مهمی هستند که علاوه بر اینکه، می‌توانند با فضای سبز خود به تعدیل فضاهای شهری کمک کنند، خاطرات ما از زندگی و فضاهای پیشینین و هویت شهر را پدید می‌آورند. بنابراین لازم است برای روستاشهرها، الگویی مناسب اندیشیده شود که ضمن فراهم آوردن امکانات و تسهیلات زندگی امروزی برای ساکنان آن، هویت بافت را نیز حفاظت کند. یکی از رویکردهای مناسب در مواجهه با روستاها، برنامه‌ریزی براساس ظرفیت گردشگری روستایی است. در این صورت می‌توان آنها را به فضاهای گردشگری شهری، برای گذران اوقات فراغت ساکنان و کسب آرامش و احیاء هویت و خاطرات ذهنی شهروندان، در ارتباط با طبیعت و به دور از تنگناهای زندگی ماشینی در شهرها به حساب آورد (نوش‌آفرین، ۱۳۸۹). روستاشهرها به دلیل نزدیکی و سهولت دسترسی از توان خوبی برای برنامه‌ریزی‌های گردشگری شهری برخوردارند. سامانه هر یک روستا با منظره‌های بکر آن که موجب آرامش خاطر شهروندان و ساکنین آن باشد، هدفی است که به راحتی قابل تحقق است.

امروزه گردشگری روستایی، به عنوان یکی از مردمی‌ترین انواع گردشگری شناخته می‌شود. آنچه گردشگران را جذب نواحی روستایی می‌کند تنوع فضایی آن است که از سکوت و آرامش طبیعت، تا جاذبه‌های مذهبی، تاریخی و انواع منظره‌هایی که در شهرها یافت نمی‌شود، را در بر می‌گیرد (صباغی، ۱۳۸۵). گردشگری نه تنها به مثابه زمینه‌ای برای گذران اوقات فراغت، بلکه به عنوان سیاستی جهت ایجاد تعادل منطقه‌ای و از بین بردن عدم تعادل‌ها و نیز ارتقای کیفی مناطق

اغلب فضاهای روستایی بر اثر نفوذ شهرنشینی و میل بشر به دستیابی به مناطق بکر و خوش آب و هوا، خاصیت خود را از دست داده و رو به شهری شدن می‌روند. لذا، روستاشهرها همچون فرصتی هستند که با امکانات طبیعی خود، امکان تعدیل فضاهای شهری و همچنین جلب گردشگر را فراهم کرده و از طرفی به عنوان بخشی از هویت جامعه، حفاظت و نگهداری از آنها ضروری به نظر می‌رسد.

Most rural areas, due to the influence of urbanization and the human desire to achieve pristine areas and good weather, lost their nature and go through town. Therefore, the Rural-City is like an opportunity that with its natural features, allowing adjustment of urban spaces and attracts tourists and also as part of society's identity, it is necessary to keep and protect them.

تصویر ۱: عناصر کالبدی طبیعی، عکس: نگارنده.

تصویر ۲: بافت روستایی باغچاله، عکس: سیدمحمد باقر منصور، ۱۳۸۹.

کمتر توسعه یافته مورد توجه برنامه‌ریزان است. از این رو توسعه گردشگری در مناطق روستایی درون شهر، که نسبت به مناطق شهری از توسعه کمتری برخوردار هستند، می‌تواند بسترهای توسعه اقتصادی و اجتماعی را در این مناطق فراهم آورد.

پتانسیل‌ها و توجیه اقتصادی

حفظ ارزش‌ها، ثروت‌های معنوی محلی و بومی، آداب و رسوم و بهبود بخشیدن به مناسبات اجتماعی همراه با پاسداری از فرهنگ زیست‌بوم روستا، از مهم‌ترین اهداف توسعه روستا شهرها به شمار می‌رود که تحقق آن مستلزم هماهنگی برنامه‌های اقتصادی با روند توسعه شهری است. با این دیدگاه توسعه روستایی در شهرها، امری فرامحلی و «گردشگری» که فعالیتی اقتصادی رفاهی است، در روستا امری «فرهنگی» قلمداد می‌شود (اکرمی و طاهری، ۱۳۸۷).

روند شهری شدن روستا شهرها، در ابتدا با تفکیک و فروش زمین به عنوان کالای با ارزش و به دنبال آن، تغییر شغل ساکنان و سپس بر اثر نفوذ ساکنان غیر بومی، تغییر فرهنگ و معیشت ساکنان اتفاق می‌افتد. در این زمان منطقه روستایی در دل شهر تنها از لحاظ کالبدی، به صورت روستا باقی مانده و جریان زندگی روستایی به شهری تغییر یافته است. اما تغییرات به اینجا ختم نشده و به دنبال آن ساکنان بومی روستا نیز خواستار تغییر محیط زندگی خود می‌شوند. در این تغییرات برنامه‌ریزی نشده، مشکلات بسیاری از جمله شکل بافت و معیار ارگانیک که برای جمعیت زیاد طراحی نشده‌اند، تفکیک نامناسب زمین، فقدان الگوی ساخت و ساز، عدم تطابق فرهنگ ساکنان بومی و غیر بومی و مشکلات اجتماعی آن به وجود می‌آید. این مشکلات سیمای طبیعی و ارگانیک بافت را بر هم زده و نتیجه آن تولید فضاهایی نامناسب و دارای هرج و مرج بصری خواهد بود (نوش‌آفرین، ۱۳۸۹).

حفاظت از بافت‌های روستایی درون شهرها دارای توجیه اقتصادی است. در حالی که در شهرها زمین‌های با ارزش و بزرگ توسط شهرداری‌ها خریداری و به پارک تبدیل می‌شود و یا حتی پس از تقسیم باغات شهری و تغییر کاربری آنها، شهرداری‌ها بنا بر نیاز شهروندان به فضاهای تفریحی و سبز، مجبور به باز خرید همان زمین‌ها با قیمتی بسیار بیشتر می‌شوند، برنامه‌ریزی برای حفظ بافت‌های روستایی درون شهر برای استفاده‌های فراغتی، هزینه‌های بسیار کمتری را به مدیریت شهری تحمیل می‌کند. فرصتی که این محدوده‌ها به برنامه‌ریزان ارائه می‌دهند، امکانی است که طبیعت و جریان زندگی سنتی در اختیار قرار می‌دهد و حاوی ظرفیت‌های بسیاری است که می‌توان از آن برای جلب گردشگر استفاده کرد (صباغی، ۱۳۸۵).

تحلیل یک نمونه: ده اوین - محله باغچاله

محله «باغچاله» که محدوده مرحله ششم گسترش تاریخی روستای اوین است، در جنوب شرقی هسته مرکزی روستا واقع شده و شامل باغات و مزارع کشاورزی می‌شود، که هنوز هم کمابیش می‌توان بافت، باغات و زندگی روستایی را در آن حس کرد (تصویر ۱).

تصویری که از مناظر اطرافمان در ذهن ما ثبت می‌شود، یادگار و نمادی است که از محیط و زندگی آن برابمان باقی می‌ماند. این تصاویر به مرور زمان و پابه‌پای دگرگونی ما تغییر می‌کند و چنین است که حفظ بسیاری از آنها، حکم نگهداری و حفاظت از خاطره جمعی جامعه و شهروندان یک شهر را دارد (تصویر ۲).

خصوصیات منظرین محدوده

از بارزترین عناصر منظرین روستایی درون شهری در محدوده باغچاله، کوچه باغ، آب و جویبارها، بافت ارگانیک و روستایی (تصویر ۳) و زمینه‌های مزروعی و باغات میوه می‌باشد. در روزگارهای قدیم از ابتدای باغچاله تا خود پل مدیریت، یعنی همان ابتدای ده ونک، باغ توت بوده و مردم برای توت خوردن با خانواده زیر این درختان اتراق می‌کرده‌اند. گسترده‌گی باغ‌ها و موقعیت ویژه آنها، در شمال و جنوب منطقه، ضمن جداسازی آن از ساختار (فعالیت و سکونت)، امکان تحول ساختار را فراهم ساخته است.

واژه کوچه‌باغ برای ایرانیان آشنا و خاطره‌انگیز است. برای همه ما قدم زدن در میان کوچه‌هایی باریک با دیوارهای کاه‌گلی و آجری کوتاه که از لبه‌های آن شاخه‌های

درختان بیرون زده و آسمان را با سبزی خود در برگرفته‌اند و صدای آب و موسیقی پرندگان در آن شنیده می‌شود، دوست داشتنی است. قرار گرفتن در چنین فضای طبیعی و بکری احساس آرامش و اطمینان خاطر از پناه بردن از هیاهوی شهری به دل طبیعت را می‌دهد (تصویر ۴).

عنصر آب نیز در منطقه به صورهای مختلف دیده می‌شود: رودخانه در که، چشمه معروف هفت حوض، نهر پاچنار (که بسیار پر آب است و در قدیم چرخ آسیاب را می‌چرخانده)، جوی‌های پر آب که آب نهر و قنات‌ها را جابه‌جا می‌کنند، قنات‌ها و جوی‌های آبی که در باغات جاریند و در قدیم مزارع و باغات پایین دست باغچاله را سیراب می‌کرده‌اند.

هویت منطقه به لحاظ حس محیط، سکونت‌گاهی طبیعی با دسترسی‌های عمدتاً ارگانیک کوچه باغی با شیب زیاد است. بافت فشرده و ارگانیک قدیمی روستا که در طی سالیان دراز بر اساس ساختار طبیعی زمین و شرایط اقلیمی منطقه شکل گرفته، هنوز هم کماکان به صورت دیرینه خود باقی است. واحدهای کوچک و فشرده، حرکت معابر و ساخت و ساز بر اساس جهت شیب و شرایط طبیعی زمین، معابر پلکانی و دیواره‌های سنگ‌چین و کاهگلی و...، همگی از خصوصیات بارز این محدوده‌اند.

نمونه مشابه در کشوری توسعه یافته

پارک شهری فرانسوا-میتران آدر شهر ایسودان^۲ فرانسه

این پارک به وسعت سه هکتار در یک شهر قرون وسطایی شمال فرانسه در کنار رود «تول»^۳، در سایتی از باغ‌های شخصی متروکه، طراحی شده است (Desvigne & Dalnoky, 1995). در طراحی آن بر روی بازمانده باغات و ساختمان‌های قدیمی، روح روستایی و منظره‌های تاریخی آن سرزمین حفظ و احیا شده و پروژه را به روستاشهر تبدیل کرده است.

در این پروژه، معماران منظر در طراحی و آفریدن فضا از آثار و نشانه‌های زندگی و مالکیت و تأثیر آن بر تقسیم‌بندی زمین بهره برده‌اند که بر مبنای توپوگرافی بستر، مسیرهای آب و مرز مالکیت شکل گرفته بوده است. در پارکی که سادگی، فضای روستایی، باغ‌ها و گیاهان روستایی هدف منظره‌پردازان آن بود، فضایی بزرگ و آزاد طراحی شد: "باغی بزرگ از گل‌های زینق و سوسن مشرف به رودخانه" (تصویر ۵).

زندگی فصلی در این پارک جریان یافت. گلکاری‌های تابستانی در زمستان جای خود را به نوارهایی که با کود رنگی (قرمز، سیاه و تخته‌سنگ‌های خاکستری) پوشیده شده‌اند، می‌دهد. طراحی این بخش بر اساس منظره تاریخی این منطقه که بر اساس کاشت و زراعت فصلی شکل می‌گرفته، انجام شده است.

این میدان چهار گوش از زنبق‌ها، قاب کلاسیک دکوراتیو، با روح باغ‌های قرن هفدهم، طبیعت و منظره‌های روستایی را شکل می‌دهد که از بالای برج قدیمی و سفید رنگ، خودنمایی می‌کند (تصویر ۶).

مابین درخت‌ها و رودخانه، چمن‌زار قرار گرفته و پیاده‌راهی چوبی، مسیر را از درون چمن‌زار پوشیده از گل‌ها و چمن‌های علفی، باز کرده است. علاوه بر گیاهان روستایی، سبزیجات و میوه‌جات سودمندی چون برگ‌بو، گلابی، سیب و ... در این پارک کاشت شده است.

در حاشیه رودخانه، جداره‌سازی رود و ساخت پل‌های چوبی و اسکله‌های کوچک، تفرجگاهی شهری در کنار رود آفریده که توسط ماهیگیران و مردم شهری استفاده می‌شود (تصویر ۷).

نتیجه‌گیری

به دنبال پدیده "شهرگرایی روستایی"، روستاهای بزرگی در داخل شهرها، ویژگی‌های محیطی - فرهنگی خود را از دست داده و به بافت‌های ناکارآمد بدل می‌شوند. با توجه به غلبه زندگی صنعتی و ناسامانی‌های حاصل از آن، ضرورت رسیدگی به محیط زیست شهری بسیار مهم جلوه می‌کند.

در این رابطه، روستاشهرها منابع با ارزشی هستند که علاوه بر اینکه با فضاهای سبز خود موجب تعدیل فضاهای شهری می‌شوند، خاطرات و هویت شهر و جامعه را متبلور می‌کنند. حفظ میراث‌های تاریخی طبیعی که بخشی از فرهنگ و هویت ما را شکل می‌دهند، ضروری است. لذا، می‌بایست در برنامه‌ریزی و نگاه به آینده روستاشهرها، به ظرفیت طبیعی، هویتی و اقتصادی این میراث ارزشمند، توجه داشت و روستاشهرها را

به فرصتی برای ارتقای کیفی محیط زیست در طرح‌های توسعه شهری به حساب آورد. محله باغچاله، همچون ده‌ونک و سایر روستاشهرهای تهران، از جمله مهم‌ترین عناصر منظرین شهر هستند که به دلیل بی‌توجهی به حضور آنان، در حال از دست دادن هویت خود هستند. پیام این امر جدای از ایجاد مشکلات زیست محیطی و خرد اقلیمی، شخصیت منظرین تهران را تحت تأثیر قرار داده و از هویت آن می‌کاهد ■

پی‌نوشت

۱. Rural-City ۲. François-Mitterrand ۳. Issoudun ۴. Théols

منابع

- اکرمی، غلامرضا؛ طاهری، نوید (۱۳۸۷) بهسازی بافت با ارزش روستای زیارت، آبادی، سال هجدهم، شماره ۵۹ تابستان، ص ۷۴.
- ایزدی خرامه، حسین (۱۳۸۳) روند تبدیل روستا به شهر در ایران، چالش‌ها، مزایا و معایب، مجموعه مقالات همایش مسایل شهرسازی ایران، جلسه ۱: ساخت کالبد شهر، دانشگاه شیراز.
- شاریلی، ریچارد (۱۳۸۰) گردشگری روستایی، ترجمه: رحمت‌الله منشی‌زاده؛ فاطمه نصیری تهرانی، نشر منشی، تهران.
- صباغی، حمید رضا (۱۳۸۵) تدوین چهارچوب توسعه روستای «خفر» و ارائه الگوی طراحی با هدف توسعه گردشگری روستایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه تهران.
- نوش آفرین، ساناز (۱۳۸۹) روستا- شهر، منظر، سال دوم، شماره نهم، مرداد ۱۳۸۹، ص ۱۸. منصور، سیدمحمدباقر (۱۳۸۹) آرشیو پژوهشکده نظر.

- Desvigne & Dalnoky, Michel & Christine (1995) Rural Evocations, Lotus, No. 87, p 112-117.
- www.panaromio.com.

تصویر ۷: پیاده‌راه و پل،
مأخذ:
www.panaromio.com

تصویر ۶: برج قدیمی شهر،
مأخذ:
(Desvigne&Dalnoky,
1995).

تصویر ۴: کوچه باغ، عکس:
سیدمحمدباقر منصور،
۱۳۸۹.

تصویر ۵: پارک شهری
ایسودان، مأخذ:
www.panaromio.com